

Proces osvajanja promijenio je i samu narav stvaranja osmanske države. Nekadašnje pleme postalo je osnivačem goleme imperije. S osmanskog stajališta novi teritoriji nametnuli su potrebu za novim načinima vladanja i novim sredstvima kontrole, upravljanja i eksploatacije. Na te nove metode uglavnom je utjecala islamska politička tradicija, koja se s koljena na koljeno prenosila putem *ulema* (muslimanski učenjaci i poznavatelji prava), ali također i mongolska i bizantska vladarska praksa i praktično iskustvo.

Osmanska država i njezine institucije bile su umnogome hibridne tvorevine: s jedne strane postojala je jaka veza s islamom, a s druge potreba da se različiti podanici nemuslimani integriraju u političke strukture, potreba suradnje s vjerskim vođama drugih naroda kako bi osmanska država uopće mogla funkcionirati. S jedne je strane ideologija sultanove neograničene moći, a s druge realna nemogućnost središnje vlasti da prožme sve prostore i sve društvene strukture. Usprkos nepreciznim i promjenjivim pravilima o nasljeđivanju prijestolja, Osmanova dinastija održala se na vlasti i ostala neosporena više od šest stoljeća. Stroga podjela na privatnu i javnu sferu bila je temelj organizacije osmanskog dvora. Vojni sustav imao je neka tipična srednjovjekovna obilježja (ratnici se bore za vjerske ideale, za plijen ili za povlastice kakve im je nudio sustav lena, oblikovan tako da iskoristi nedostatno pokretne gospodarske resurse), ali i neke crte karakteristične za početak novog doba (na primjer, plaćena stajaća vojska; u njoj su bile spojene srednjovjekovna islamska institucija sultanovih slugu, s jedne, i specifičan sustav novačenja, s druge strane, takozvana *devşirma*, danak u krvi: dječaci nemuslimanske vjere uzimani su od obitelji i s vremenom bi postali pripadnici povlaštene društvene skupine, ponosni na svoj poseban status kapikulu²⁹ [sluge Visoke Porte³⁰]). U pokrajinama, uz vojne namjesnike, vlast su obavljale i kadije, niži mirovni suci, birani iz redova ulema, ali su je u praktičnom smislu vršile i lokalne zajednice. To što su diljem carstva uspostavljene zajedničke institucije nije značilo da su razlike među pokrajinama i njihove specifičnosti ukinute: s neposrednom osmanskom vlašću postojale su istodobno i institucije kršćanskih vazalnih država. Za neke od njih faza vazalstva bila je samo uvod u potpunu aneksiju, za neke druge pak ona je bila trajno stanje.

Osmansko Carstvo bilo je islamska država. Počivalo je na šerijatu, učenju i zakonu muslimanske vjere. Utemeljeno na Kuranu i na *sunni*, običajnom pravu (koje čine pripovijesti o Muhamedovim postupcima u raznim prilikama); muslimansko pravo razvilo se tijekom srednjeg vijeka, ali su s vremenom na njega utjecali i razni učenjaci (uleme). Iako je šerijatsko pravo, zahvaljujući neprestanim reinterpretacijama, donekle zadržalo fleksibilnost, Osmanlije su mu radije dodavale zakone i odredbe koje je izricao sâm sultan, neograničeni, suvereni vladar. Za razliku od modernog prava, ovi su zakoni i odredbe zajedno činili kanune (zakonike; riječ potječe od grčke riječi kanon), i nisu sustavno izvedeni iz nekoga višeg načela. Umjesto toga, zakonicima su najčešće kompilacije i nove formulacije stavova iz običajnog prava, pa stoga sadrže i neke lokalne običaje još iz predosmanskog vremena. Premda je vlast osmanskog sultana teorijski bila neograničena, to je sultansko pravo moralo biti u skladu s višim načelima šerijatskoga, a najviši vjerski učenjak carstva, *şeyh-ül-Islam*, potvrđivao je da li je svaki sultanov zakon, odredba ili naredba u suglasnosti s šerijatskim pravom.

²⁹ Kapikulu doslovce znači „rob (carske) Porte“. U tu kategoriju nisu spadali samo janjičari, već i šest drugih regimenti vojske *kapikulu*, kao i razno osoblje na dvoru.

³⁰ Porta ili Visoka porta je ime kojim se u Europi nekada nazivalo tursku vladu, po Carskoj kapiji kroz koju su smjeli ulaziti strani veleposlanici.

Iako se u službenoj ideologiji inzistiralo na političkoj stabilnosti i tradiciji, osmanski politički sustav zapravo nije bio otporan na promjene. Narav tih promjena vrlo je kontroverzna. Neki historičari smatraju da promjene do kojih je došlo nakon 16. stoljeća zapravo predstavljaju opadanje gotovo savršene organizacije "klasičnog doba". Drugi pak kažu da te promjene svjedoče o prilagođavanju carstva izazovima rane moderne ere, te da su usporedive s formiranjem moderne države u drugim dijelovima Europe i Azije. Na žalost, ograničen opseg ovoga nastavnog materijala ne dopušta nam osvijetliti sve aspekte političkih promjena u Osmanskom Carstvu, ali svakako valja naglasiti da njegove ustanove nisu bile statične, nego dinamične tvorevine. Izvorni tekstovi navedeni u ovom poglavlju kazuju nam ponešto o kompleksnoj naravi osmanskih političkih ustanova, budući da donose različita, pa možda i suprotstavljena viđenja istog pitanja. Cilj im je unaprijediti sposobnost učenika da analiziraju kompleksnu narav političke vlasti.

Ila. Sultan i njegov dvor

II-1. Titule kojima se Sulejman služio u prepisci s Ferdinandom I. (1562.)

Padišah i sultan Bijelog [Sredozemnog] i Crnog mora, časne Kabe i prosvijetljene Medine, svetog Jeruzalema, egipatskog prijestolja najdragocjenijeg u naše doba, provincija Jemen, Aden i Sana, Bagdada, sjedišta mira, i Basre i Lahse, i gradova Anušrivana³¹, zemalja Alžira i Azerbejdžana, zemalja Zlatne horde i tatarske zemlje, Dijarbekira i Kurdistanana i Luristana, i Rumelije i Anadolije i Karamanije i Vlaške i Moldavije i Ugarske, a osim njih i mnogih drugih velikih i svijetlih zemalja i krajeva [...]

Bayerle, str. 46-47

 Pronađi na karti teritorije navedene u Sulejmanovim titulama. Koji teritoriji nedostaju?

Kakav dojam želi vladar ostaviti kad se služi ovakvom titulom?

II-2. Odlike idealnog vladara u pjesmi koju je Celâlîzâde posvetio sultanu Selimu II. (1566.-1574.)

Tko želi biti dobar vladar
Neka mu kamen bude umjesto jastuka

Neka se odrekne udobnosti
Neka se odrekne pića
I neka nema prijatelja
Među nezaslužnima

Neka ga se neznalica kloni
Jer, kako kažu, u djece nema mudrosti

Oni što su sljubljeni s državom
Što gospodare blistavim svetištem

Neka stave na kocku i glavu i život
Neka budu spremni boriti se u svakom trenutku
[...]

Ako i kada budeš sultan
Ovoga svijeta, čist i savršen
Nikada se ne smiješi licu
Ženstvenih

Poslušaj istinitu riječ
Ako si pametan
Primi je i prihvati
Ako si zaista skroman [*ehl-i-dil*]
Pravi čovjek je onaj čiji su nazori
Zreli i umjereni

Nema ni ljubomore, ni osvete
Ni bijesa u srcu njegovu
Neka se onaj tko dobro čini boji Alaha
Našeg Boga, stalno

³¹ Stara Perzijska prijestolnica Ktesifont, u današnjem Iraku.

Neka njegove oči vide razliku
Između glave i repa

Neka oprosti pogrešku
I previd i običan propust
Neka vidi Boga svemoćnog
I njegovu sveprisutnost

Neka ne bude škrt
Neka ne bude pohlepan
Milostiv neka bude čak
I prema onom tko ga je uvrijedio

I uvijek neka dijeli pravdu
Prema onome što mu šerijat propisuje
Neka zna istinu [ili Boga, *hak*]
Neka progna tiraniju

Čovjek bez znanja
I nije pravi čovjek
Nema prave krvi
U žilama glupoga. [...]

Da ne bijaše tijela sultana Selima
Širokogrudnog kralja, izvora sreće

Neprijatelj bi zauzeo
Zemlju s kraja na kraj
A Bog nam ne bi pomogao, ne bi
Ni nama dao da je osvojimo.

Celâlzâde, str. 77-78

Savjet vladaru bio je čest književni žanr u srednjem i ranom novom vijeku. Prikazivanjem idealnog vladara davao se ideologijski okvir kojeg se suvereni vladar teorijski trebao držati. To je osobito zanimljivo znamo li da je ova pjesma bila posvećena Selimu II., pijanici koji se rijetko kada bavio državnim poslovima.

32 Murat II. (1421–1451.).

33 Mehmed I. (1403–1421.).

34 Osmanska pokrajina na jugu Male Azije.

35 Isprva emirat, potom osmanska pokrajina u srcu Male Azije.

36 Turski emirat na jugu Male Azije, glavni suparnik Osmanskog Carstva u Anadoliji sve do 1468., kada je anektiran.

37 Učitelj Mustafe Nejakog

Koje sve odlike Celâlzâde pripisuje idealnom vladaru? Koje ti smatraš najvažnijima?

S obzirom na ono što znaš o pravom Selimu II., što misliš, kakvu je namjeru pjesnik imao, što je zapravo mislio? Je li ironičan (budući da vladarske osobine koje navodi gotovo da priliče svecu), ili samo ponizan?

II-3. Različita mišljenja o bratoubojstvu na prijestolju: kronika Mehmeda Nešrija o pogubljenju Mustafe Nejakog (1422.)

Njegova³² mlađeg brata, znanog kao Mustafa Nejadi, kojem je otac³³ dao zemlju Hamid³⁴ i kojega su usvojili emiri iz Germijana³⁵, izazvali su neki zlonamjerni ljudi. Emiri Germijana i Karamana³⁶ dali su mu vojnike, i on je krenuo na Bursu. [...] Kada je vijest o tome stigla do sultana Murata, njegovi vojskovođe poslali su poruku Šarabdaru Ilijasu³⁷ da ga je sultan imenovao glavnim upraviteljem Anadolije. Poslali su mu čak i povelju. Rekli su mu da nekako zaokupi dječaka dok oni ne stignu. Šarabdar Ilijas odlučio se za izdaju, primio njihovu poruku i ostao pripravan. [...] Sultan Murat žurno je izjahao i stigao do Iznika devetog dana nakon što je krenuo iz Jedrena.

[...] Dok je bitka trajala, Ilijas-beg zgrabi dječaka iz sedla. Dječak viknu: „Učitelju [*lala*], zašto me tako držiš?“ Ilijas mu reče: „Vodim te bratu, Murathanu.“ Mustafa Nejadi tad reče: „Ti si okrutni izdajnik. Ne vodi me bratu, on će me ubiti.“ Ilijas-beg se pretvarao da ne čuje pa pognute glave preda dječaka. Glavni zapovjednik Mezid-beg uze dječaka, posjedne ga na veliki ratni bubanj i poljubi ga s poštovanjem. Potom ga odvede Murathanu. Murat-han im odmah kaza da učine što je trebalo. Uzeli su dječaka Mezidu, i odveli ga iz Iznika, do jednoga velikog smokvi-

na drveta i tu ga udave u vodi. Kad su izvršili zapovijest, poslali su ga u Bursu, kako bi tamo bio sahranjen uz oca. Dočekali su ga građani Burse. Uzeli su tijelo i sahranili su ga u skladu s vjerskim zakonom. Potom upitaše Šarabdara Ilijasa: „Zašto si to učinio?“ On im odgovori: „Na prvi pogled, čini se kao da sam postao izdajnik. Zapravo sam učinio pravu stvar. Da sam ih pustio, ove dvije vojske bi se sukobile i nanijele zlo cijeloj zemlji. Bolja je pojedinačna šteta od opće štete. K tome, to je stari običaj. To nisam učinio ja.“ Nakon toga, više ga nitko od velikaša nije poštovao.

Nesrî, II, str. 567-573

 Neşri ovu kroniku piše potkraj 15. stoljeća, tijekom vladavine Bajazida II. (1481.–1512.), čiji je prethodnik Mehmed II. bratoubojstvo na prijestolju pretvorio u zakon: kad dođe na prijestolje, svaki sultan mora ubiti svojega brata kako bi osigurao unutarnji mir u carstvu. Neşrijeva priča o ubojstvu Mustafe Nejakog sadrži kako službenu argumentaciju, tako i činjenicu da se velik dio osmanskog društva nije slagao s tom praksom. Zbog ovoga nezadovoljstva, od bratoubojstva na prijestolju odustalo se početkom 17. stoljeća (posljednji zabilježeni slučaj odigrao se s dolaskom Mehmeda III. na vlast 1595. godine).

 Usporedi objašnjenja osmanskih pobjeda.

Što misliš, zašto su se krvnici odlučili baš na ovaj način ubiti mladog princa?

Osim navedenog opravdanja koje navodi Šarabdara Ilijas, postoje li možda i neki drugi motivi za njegovo ponašanje?

Sl. 4. Plan saraja Topkapi (dvora) u Carigradu

Inalcik, sl. 3

 Usporedi plan dvora s tablicom. Pokušaj odrediti neke od najvažnijih službi, i zbog čega su smještene baš na tim mjestima.

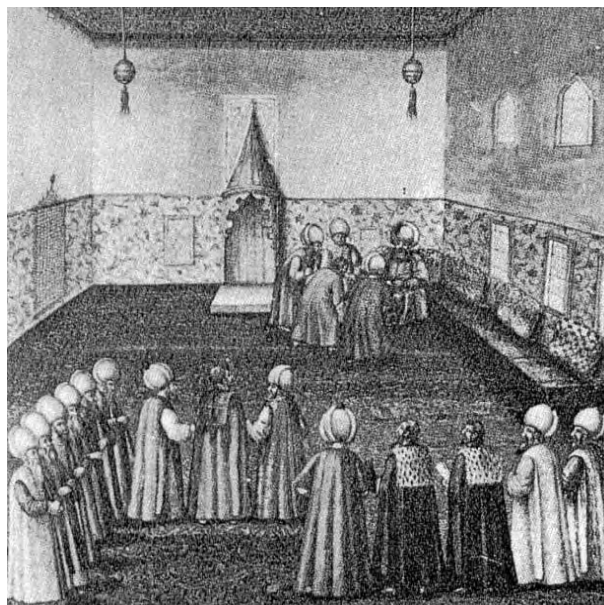
Tablica 1: Dvor i osmanska središnja uprava

A. Unutrašnji dvor (<i>Enderun</i>)³⁸	B. Vanjski dvor (<i>Birun</i>)	C. Carski savjet (<i>Divan</i>)
<p>Glavni segmenti:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Harem • Privatne odaje (<i>has oda</i>) • Ratna odaja (<i>seferli oda</i>) • Riznica (<i>hazine</i>) • Smočnica (kiler) <p>Glavni dostojanstvenici:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Aga glavnih vrata (<i>Kapi agasi</i>) • Aga harema (<i>Kizlar agasi</i>) • Nadstojnik osobnih odaja (<i>Has oda başi</i>) • Silahdar, nosač oružja (sultanove sablje) • Osobni rizničar (<i>hazinedar</i>) • Çuhadar, skrbnik sultanove odjeće • Rikabdar, skrbnik za pridržavanje stremena sultanu 	<p>Glavni segmenti:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dvorska straža (<i>kapikulu</i>)³⁹ • Carska kuhinja • Carske štale <p>Glavni dostojanstvenici:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Janjičarski aga • Zastavnik (<i>Mîr alem</i>) • Upravitelj carskih štala (<i>Mirahür</i>) • Glavni čuvar carskih vrata (<i>Kapici basi</i>) • Glavni carski glasnik (<i>Çavuş başi</i>) • Glavni vrtlar (<i>Bostancı başi</i>) • Glavni sokolar (<i>Çakırçı başi</i>) 	<p>Stalni članovi:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Veliki vezir (<i>vizir-i azam</i>) • Veziri⁴⁰ • Vojni suci (<i>kadi'asker</i>) Anadolije i Rumelije • Čuvar carskog pečata (<i>nişancı</i>) • Glavni rizničar (<i>baş defterdar</i>) • Admiral (<i>kapudan paşa</i>) • Nadstojnik pisara (<i>reis-ül-kitab</i>)

Sl. 5. Carski veleposlanik na audijenciji kod osmanskog sultana

❓ Kakve nam podatke o osmanskoj povijesti i civilizaciji u 17. stoljeću daje ova slika? Sastavi popis svih podataka koje možeš izvući iz slike, razmijeni ih s kolegicom/kolegom i usporedite rezultate.

Nađi neku sliku na kojoj su prikazani veleposlanici na nekom zapadnoeuropskom dvoru u 17. stoljeću. Usporedi slike, osobito ceremoniju prijema, vladarevo držanje, ponašanje veleposlanika i geste prikazanih likova.

Inalcik, sl. 12

³⁸ Sultanove osobne slugu. Uglavnom smještene u trećem krugu Carskog dvora. Osim žena, ljudi koji su služili u Unutrašnjem dvoru bili su ili mladići (içoglan, paževi) ili eunusi.

³⁹ Uz janjičare, u trupe kapi kulara, carskih slugu, pripadalo je još šest elitnih postrojbi.

⁴⁰ Dostojanstvenici imenovani članovima Carskog savjeta, koji je mogao imati samo četiri, ali i više od deset članova. U Carskom savjetu sudjelovao je i glavni namjesnik (beglerbeg) Rumelije, a katkad i namjesnici drugih pokrajina.

II-4. Kako je Mustafa I. došao na prijestolje (1617.)

23. Zilka'de 1026 [= 24. studenoga 1617.]

Kada je, u skladu s Božjom voljom, vječni i sveprisutni sultan Ahmed-han prestao vladati ovim svijetom, emiri, njegovi sinovi, još su bili vrlo mali. A njegov brat, sultan Mustafa, tek je postao momak. Tako je on, gore navedenog dana, došao na prijestolje. Ali, veziri i vojni zapovjednici, šeici, znanstvenici i drugi dostojanstvenici oklijevali su s ukazivanjem poštovanja novom vladaru. Mustafa-aga, aga Vrata od sreće [*Darüssaade aghası*], koji je u vrijeme vladavine sultana Ahmed-hana bio vrlo utjecajan u državnim poslovima, i ovaj se put nije ustezao da svakome dijeli zadatke, povisujući glas, obraćajući se glavnom pravnom savjetniku [*sheyh-ül-Islam*] Esat-efendiji i zamjeniku velikog vezira [*sedaret kaymakami*] Sofu Mehmedpaši da sultan Mustafa-han nije sasvim pri pameti i razumu, te da njegovim mislima i djelima ne treba vjerovati. Naglašavalo se, međutim, da bi, ako bi se takvog princa u prvim momačkim godinama zaobišlo u korist djeteta koje bi u tom slučaju došlo na prijestolje, bilo teško izbjeći glasine i ogovaranja, te bi to imalo mnogo nedostataka. Također je rečeno da u ovakvim vremenima sultan Mustafa u svakom slučaju ima pravo na prijestolje, barem s dinastičkog stajališta, te da bi osporavanje zakona o nasljeđivanju prijestolja izazvalo nezadovoljstvo u narodu. Nadalje, smatralo se da je njegov duševni poremećaj vjerojatno posljedica dugog zatočeništva tijekom kojeg nije smio ni s kim razgovarati, te da će mu se, ako provede neko vrijeme među ljudima, razum povratiti. I tako je sultan Mustafa iz nužde prihvaćen za padišaha.

Peçevi, str. 337

Što bi mogao biti dokaz protiv Mustafina dolaska na vlast?

Peçevijeva kronika ništa ne govori o specifičnim interesima raznih političkih frakcija, ali je vrijedna zbog „javnog“ argumenta koji je zagovaralo osmansko političko vodstvo. Naime, Mustafa I. vladao je samo nekoliko mjeseci, a 1618. godine smijenio ga je njegov nećak Osman II. (1618.-1622.); kad je Osman II. ubijen u janjičarskoj pobuni, Mustafa I. je ponovno vraćen na prijestolje tek na nekoliko mjeseci, da bi ga napokon smijenio Murat IV. (1623.-1640.).

Sl. 6. Carska gozba tijekom vojnog pohoda

Hegyi, Zimanyi, sl. 40

Sl. 7. Sultan Bajazid II. (1481.-1512.) u lovu nedaleko od Plovdiva (Filibe)

IIb. Devširma

II-5. Sustav devširme⁴¹ kako ga opisuje bivši janjičar

Kad god zauzmu neku zemlju i pokore narod, carski pisar dolazi odmah nakon njih i uzima sve dječake za janjičare. Za svakoga daje pet zlatnika (dukata) i šalje ih preko mora u Anadoliju, gdje ih drže. Tako odvedenih dječaka je blizu dvije tisuće. Ako od neprijatelja ne uspije sakupiti dovoljan broj dječaka, onda od svih kršćana u cijeloj zemlji oduzimaju dječake, iz svakog sela, određujući broj, koliko koje selo treba dati, kako bi se dostigao traženi broj dječaka. Ti dječaci, koji su odvedeni iz svoje zemlje, nazivaju se *çilik*. Nakon smrti svaki od njih može sav svoj imetak ostaviti kome želi. Oni pak koji su uzimani od neprijatelja, nazivaju se *pençik*. Poslije smrti ovi ne mogu nikome ništa ostaviti, nego sve pripadne caru, osim ako neki od njih svojim djelima zasluži oslobođenje, tada može poslije svoje smrti dati kome što hoće.

Mihailović, str. 164-165

II-6. Kršćanska kritika devširme u Žitiju Georgija Novog iz Sofije (1539.)

Ovo se dogodilo za vrijeme vladavine bezbožnog, nepravednog i zlog turskog sultana Selima⁴². Potajno i lukavo, on je u trećoj godini svoje vladavine razaslao glasnike i službenike u sve krajeve svojih mnogih kraljev-

stava i naredio im da s vojnicima odu tamo gdje ima kršćanskih kuća. Ako u kući nekog kršćanina nađu tri sina, dva neka uzmu za cara, a trećega neka ostave roditeljima. Ali ako kršćanin ima samo jednog sina, njega neka mu uzmu silom, za cara. Učinili su kako im je car zapovjedio, obrezali ih prema bezbožničkoj saracenskoj [muslimanskoj] vjeri i učili su ih lažljivoj knjizi Imamovoj. Nakon toga car je dao zapovijed da se djeca obučavaju u vojnim vještinama: za borbu i u jahanju. Kad bi dostigli zrelost, car ih je obasipao velikim počastima i zvao ih janjičarima. Oni su bili toliko zaslijepljeni da su se ponašali nečasno čak i prema vlastitim roditeljima – majkama i očevima – ubijali su kršćane na najsravniji način, pa su time bili mnogo gori i od Saracena.

Georgieva, Tzanev, str. 126-127

Usporedi podatke koje tekstovi II-5. i II-6 navode o broju dječaka koji su oduzeti roditeljima, imajući u vidu da je tijekom razdoblja o kojem se govori u ovim tekstovima broj kršćana u jugoistočnoj Europi iznosio barem četiri milijuna. Objasni zašto se u jednom od ovih izvora ovaj fenomen preuveličava.

Koja je bila prednost sustava devširma za osmansku državu?

Je li za nemuslimanskog dječaka bilo ikakve koristi od devširme?

41 Originalni Osmanski sustav, s početka 14. stoljeća, za novačenje ljudi u sultanovu službu: iz seoskih krajeva naseljenih nemuslimanskim (kršćanskim) podanicima Osmanskog Carstva prisilno su novačeni dječaci. Ti su dječaci poslije odvođenja bili „preodgajani“, to jest, prevođeni u islam, učili su turski i bili obučavani za razne državne službe. Većina ih je dodijeljena *kapi kularima*, osobito janjičarima, ali neki su bivali odabrani za službu na Unutrašnjem ili Vanjskom dvoru. Tijekom 15. i 16. stoljeća velik, a često i najvažniji dio osmanske političke i vojne elite sastojao se od ljudi koji su došli putem devširme, što znači da je to bio i sustav koji je omogućavao društveni uspon. Zbog sve većeg pritiska koji su podanici muslimanske vjere vršili na sultana u želji da ostvare vojnu i političku karijeru, devširma je tijekom 17. stoljeća polako izašla iz prakse.

42 Selim I. (1512.–1520.).

Sl. 8. Popisivanje djece za devširmu

Hegy, Zimanyi, sl. 41

❓ Kakvu nam informaciju pruža ova ilustracija? Tko su prikazani likovi i kako su smješteni u prostoru? Kako bi trebalo razumjeti njihove geste? Što misliš, zbog čega je na slici prikazano tako mnogo žena?

Sl. 9. Janjičarski aga

Hegyí, Zimanyi, sl. 43

? Opiši odjeću ljudi na slici. Misliš li da je takva odjeća imala određenu društvenu ulogu?

II-7. Lutfi-paša se prisjeća svojega života od vremena kada je unovačen sustavom devširme

Pisac ove rasprave, najslabiji je od svih robova Božjih, Lutfi-paša, sin Abdulmuĥnov. Sultanskom milošću, ja, ponizni, rastao sam na

Unutrašnjem dvoru od vremena pokojnog sultana Bajazida (koji sad prebiva u raju)⁴³. Na pragu ove osmanske dinastije, poslan sam njima u Božje ime, i dok sam boravio na Unutrašnjem dvoru, naučio sam mnoge znanosti. Kad je sultan Selim⁴⁴ došao na prijestolje, napustio sam službu čuvara sultanove odjeće [çuhadâr] i ušao u Vanjsku službu kao dvoranin [müteferrika], s 50 akči dnevno. Potom su mi dodijeljena mjesta čuvara vrata [kapıcı], zastavnika [mîr alem], namjesnika [sancakbeyi] Kastamanua, glavnog namjesnika [beylerbeyi] Karamanije i Ankare, i napokon, za vrijeme našega sultana Sulejmana⁴⁵, i položaje vezira i velikog vezira. Kad sam ja, ponizni i nesavršeni, napustio Dvor, družio sam se s mnogim učenjacima [ulema], pjesnicima i ljudima od kulture i nastojao, koliko god mogu, oplemeniti svoj karakter usvajanjem raznih znanosti.

Inalcik 1973, str. 84

🔑 Lutfi-paša (oko 1488.-1563.) bio je veliki vezir od 1539. do 1541. Rođen je u Albaniji i unovačen sustavom devširme. Položaji koje je, redom, zauzimao u sultanovoj službi tipični su za karijeru sultanovih slugu u 15. i 16. stoljeću (rano započeta karijera u Unutrašnjem dvoru poslije omogućuje dobivanje dobrog položaja u Vanjskome, i nakon toga još i mogućnost izravnog slanja kao namjesnika u neku od pokrajina, što je, načelno, bilo preduvjet za imenovanje na mjesto velikog vezira u Carskom savjetu). Iako su Lutfijeva osobna postignuća impresivna, ne smijemo zaboraviti da su od vladavine Mehmeda II. pa do kraja 16. stoljeća veliki veziri mahom birani iz reda podanika uzetih devširmom.

43 Bajazid II. (1481.–1512.).

44 Selim I. (1512.–1520.).

45 Sulejman I. (1520.–1566)..

Lutfi-paša se mnogo više ističe po svojim kulturnim sklonostima kao i po tome što je, kada se povukao s položaja velikog vezira, postao značajan autor političkih tekstova. Njegovi spisi važni su i stoga što govore o primanju islama: čini se da je u neko doba, nakon što je Lutfi odveden, i njegov otac primio islam.

IIc. Timarski sustav

II-8. Pravila o raspodjeli timara

Prihodi koji se od njih dobivaju zovu se „plodovi rata“ [*mâl-i mukatele*]. To znači da se taj prihod dobiva u zamjenu za sudjelovanje u borbi protiv neprijatelja. [...] Što se timara tiče, dvije su vrste. Timar može biti „dodijeljen i zaveden [u knjige]“ [*tezkirelü*] ili „nezaveden“ [*tezkiresüz*]. Evo što točno znači „dodijeljen i odobren“ i „ne-dodijeljen“: budući da je ograničen dio [ili količina] koju svaki glavni namjesnik [beglerbeg] može dodijeliti i izdati povelju na to [berat], na kojoj će napisati potvrdu [tezkire] o dodjeljivanju, a povelja će potom biti odobrena na Carskom sudu [u Istanbulu], zato su se javile te dvije oznake, „dodijeljen i odobren“ i „ne-dodijeljen“.

Hezarfen, str. 139

❓ Koji je timar bio veći: onaj koji je „dodijeljen i zaveden“ ili onaj koji je „nezaveden“? Što misliš zašto?

II-9. Popis prihoda koje spahija treba prikupiti od timara

Četrdeset muških glava iz seljačkih domaćinstava [*kirk nefer reaya*] i tri zemljišna posjeda [*zemin*], selo Ardic Agil, iz kojeg upisani prihodi obuhvaćaju ubiranje desetine u žitu [*ösür*] i stočnoj hrani [*salâriyye*] i porez

❓ Pogledaj tablicu br. 1 i pronađi funkcije koje je Lutfi obnašao u središnjoj osmanskoj upravi a prije no što je poslan da vlada u raznim provincijama.

Što nam Lutfijev slučaj govori o mogućnostima društvenog napredovanja u osmanskom društvu?

Možemo li iz ovog slučaja izvući neke općenitije zaključke?

na pšenicu [*resmi gendüm*] i porez na zemlju [*resmi çift*], porez na zemlju za seljake s malim imanjima [*resm-i bennâk*] i obaveze za neženje bezemljaše [*resm-i cebe = resm-i caba*], kao i desetinu od vinograda [*ösür-i bag*], što sve zajedno iznosi 5.000 akči, kako je u popisnom registru [*defter-i mufassal*] svojom rukom zabilježio nadzornik, a skupni popis [*defter-i icmâl*] pokazuje da 3.000 akči od ovoga iznosa treba dodijeliti drugdje...

Barkan, str. 771-772

❓ Zašto je država tako detaljno popisala porezne obaveze posjednika timara?

II-10. Ponovno imenovanje za posjednika srednjeg ili većeg timara

Čauš Mustafa bin Ahmed, kojem je oduzet timar od 15.100 akči u Kajseriju, sada dobiva sljedeće: timar od 1.600 akči u Endirliku i drugim selima okruga (nahije) Cebel Er-ciş, timar od 2.000 akči u seocetu Gaziler i drugim mjestima okruga Koramaz, koji je ranije držao pokojni Abdul-Kerim; timar od 2.000 akči od prihoda [*mahsul*] tvornice boze [*boza hane*] u gradu Kajseriju, koja je pripadala Abdul-Kerimu; timar od 800 akči

u selu Kenari, okruga Irmak; timar od 3.000 akči u Istefani i drugim selima Cebel Ercişa; i nekoliko drugih manjih imanja, sveukupno 15.100 akči.

Jennings 1972, str. 212

? Objasni zbog čega su izvori prihoda u većem timaru tako rasuti.

II-11. Pravila o posjednicima timara koji se nisu odazvali pozivu u rat

Timar od 2.500 akči u Ksterskom okrugu (nahiji) je slobodan [*mahlül*] jer Sulejman ove godine nije išao u pohod na Revan (Jerevan). Propustio je da obavi i svoju dužnost [*hidmet, hizmet*] i izvrši nadzor [*yoqlama*]. Na temelju pisane pohvale Muse, zastavnika [*alaybey*] iz Nigde, timar je dodijeljen Mahmudu, koji je imao potvrdu o imenovanju [*berat*] za timar od 3.000 akči. Potvrda [*tezkerre*] je poslana glavnom upravitelju [*beglerbeyu*] Karamanije Ibrahimu da potvrdi timar. Derviš Mehmed, koji je posjedovao [*bio mutasarrif*] timar od 3.000 akči u okrugu Sahra, nije išao na Jerevan. Čauš Mahmud preuzeo je njegov timar, ali ni on se nije priključio pohodu, tako da je timar sad opet slobodan. Prenesen je [*tahvil*] s Mehmeda na Hamzu, u skladu s potvrdom Hasana, glavnog upravitelja [*beglerbeya*] Karamanije.

[datirano] 1. Zilkade 1025.; Ereğli

Jennings 1972, str. 212

🔑 Potkraj 16. i tijekom 17. stoljeća vođeni su sve teži ratovi protiv Austrije i Perzije, a s obzirom na velike udaljenosti, posjednici timara nisu uvijek imali dovoljno vremena da se vrte da prikupe danak i kontroliraju svoj feud. Zbog toga mnogi od njih i nisu išli u rat, zbog čega su im vlasti, u skladu sa zakonom, oduzimale zemlju i tako ih kažnjavale za neposluh.

? Koje su mjere bile poduzimane da osiguraju službu posjednika timara? Usporedi osmanski sustav timara s feudalnim sustavom.

Sl. 10. Naoružani spahija

Inalcik, sl. 25

? Opiši oružje i opremu spahija. Usporedi ovu sliku sa slikama drugih europskih konjanika u 16. stoljeću. Pronađi sličnosti i razlike.

Da nismo dali objašnjenje uz sliku, što bi prvo pomislio/pomislila? Postoji li nešto posebno zbog čega bi odmah mogao/mogla prepoznati ove ljude kao osmanske vojnike?

IId. Ideologija zaštite podanika i praksa u pravosudnom sustavu

II-12. Savjeti Murata I. Evrenos-begu pri imenovanju za upravitelja (1386.)

Primi i upamti ovaj savjet: Trebaš znati da su mjesta pokrajine Rumelije⁴⁶ udaljena jedna od drugih. Da bi vladao njima, zadovoljio njihove potrebe i održavao red, svakako ćeš trebati mnogo ljudi od mača i od pera. Čuvaj se da ne posegneš za bogatstvom svojih ljudi. [...] Onaj tko zažmiri na vjeru na ovom svijetu zaboravlja se bojati Boga. Ne miješaj se u te stvari. Ne pouzdaj se ni u koga i ne otvaraj se ni pred kim. Mnoge ćeš vidjeti da poste tijekom dana i da su na nogama noću, iako se klanjaju idolu. Pazi se takvih. Ne dopusti da te zavara vanjski izgled... Ako poželiš staviti nekoga na svoje mjesto, ne oslanjaj se na ono što o njemu znaš odranije. Možda se u međuvremenu promijenio. Jer tijelo sina čovječjeg mijenja se od prilike do prilike... Stoga dobro pogledaj i dobro poslušaj onoga kome povjeravaš neki posao. Vidi je li u svemu isti onakav kakav je bio prije, i prema tome mjeri njegove riječi. Neka se nitko ne nađe uvrijeđen.

Poslušaj također i ovaj savjet: Ako namjesnici koje odrediš za unutrašnjost budu marljivi, i podanicima (raji) će biti dobro [...] I naredi svima da muslimane u dijelu kojim upravljaju smatraju svojom braćom. I neka podanike ne drže strogo, neka im ne čine nažao i neka ih ne diraju. Neka stalno imaju na umu da će doći dan kada će zapisi s djelima počinjenima u prošlosti padati kao snijeg, da će doći dan suda. Neka se pobrinu za siromahe. Neka osiguraju dovoljno sredstava za život. Siroti su Bogu dragi. On će na sebe preuzeti siromaštvo sirotih. On neće gledati na one koji na ovome svijetu

imaju blago... Naročito poštuju ugledne ljude, a među učenicima Elvanu Fekihu – neka se njegovo znanje uveća! – koji je imenovan za šejh-el-islama sve Rumelije. I vodi računa o svojim duhovnicima (imamima) koji su nasljednici Prorokovih potomaka. Daj im svu ljubav i milost, poštuju ih i štiti...

Otvori vrata za nagrade i darove spahijama. Čuvaj se kako preširoke ruke tako i škrtosti. Ne miješaj se u postavljanje spahija, ne primaj od njih ni najmanju stvar kao nagradu za to što si ih postavio. Ne uzimaj lako. Radi što brižljivije možeš. Ne razmeći se svojom hrabrošću i junaštvom, ali neka ti mač uvijek bude oštar. Hrani svojega konja. Neprestano pokazuj koliko si bogat i neprestano dijeli darove. I nemoj se uzrujati kad te prihodi od zemlje koju si uzeo sabljom navedu da kažeš: „Oni su nedovoljni za sve moje troškove!“ U slučaju potrebe, piši nam ovamo. Mi ćemo ti bez ustezanja dati ono što imamo ovdje. Poslat ćemo ti sve što možemo. [...] Napisano svetog mjeseca Ševala, godine 788. [1386.].

Odbrani, I, str. 187-189

❓ Koje bi skriveno značenje moglo biti u nekim savjetima (npr. „hrani svojega konja“)? Kakvu ulogu ima vjera u Muratovim savjetima?

Koga se treba pribojavati Evrenos i zbog čega? Što misliš o sultanovim savjetima? Jesu li oni uopće primjenjivi u životu osmanskog upravitelja?

Koji bi savjeti mogli biti od koristi i učenicima danas?

⁴⁶ Doslovce: zemlja Grkâ (*Rum ili*). U osmanskim tekstovima iz 14. i 15. stoljeća ovo je bio naziv za europski dio Osmanskog Carstva, i njime je upravljao glavni upravitelj (beglerbeyi). Poslije novih osvajanja, tijekom 16. stoljeća, Osmanlije su po Europi osnivale i druge administrativne cjeline, ali je pokrajina Rumelija i dalje obuhvaćala veći dio Balkanskog poluotoka.

II-13. Ferman Mehmeda I., izdan monasima samostana Margarit, u blizini Sera (1419.)

Ovo je careva volja, a razlog zbog kojeg dajemo ovu sretnu zapovijed – neka Bog svemogući dâ da ona traje zauvijek – jest sljedeći: Moj pokojni djed i otac htjeli su izdati zapovijedi koje se tiču vlasnika svetih dokumenata, pustinjaka samostana Margarit. Proglasili su ih nepovredivima i njihovu su zemlju izuzeli od poreza, uključujući vinograde i mlinove, njihove zaklade [vakifs], uključujući tu i sela, zemlju, voćnjake i kuće, također su izuzeli od poreza kuće i ovce podanika [raje] u Zuhni. Tako sam, u skladu s njihovim zapovijedima, i ja proglasio njihov posjed nepovredivim i izdao ovu svetu zapovijed. Svi su pustinjaci izuzeti od plaćanja harača (ukupni porez zajednice). Dopušteno im je da i dalje posjeduju sva spomenuta dobra kao i u prošlosti. U cjelini, ovu bi zapovijed trebalo primjenjivati na sve što su oni posjedovali u vrijeme mojega djeda i mojega oca kao i na ono što posjeduju danas.

Nitko im ne smije stati na put, usprotiviti im se ili im smetati; nikakve promjene nisu dopuštene. Oni [monasi] su izuzeti od obveze služenja kao glasnici, kulučenja i plaćanja svih drugih poreza.

Todorova, str. 49

❓ Razgovarajte o tome zbog čega su monasi iz Margarita tražili od Mehmeda I. nove povlastice, iako su ih već bili dobili od Murata I. i od Bajazida I.

II-14. Kadijina presuda u sporu između jednoga kršćanina i jednoga janjičara (Sofija, 1618.)

Ovim se potvrđuje da se nemusliman Ilija, stanovnik grada Sofije, Banišorskog susjedstva (mahale), pojavio pred šerijatskim sudom i prijavio janjičara Osman-bašu, koji živi

u istom susjedstvu, i u njegovoj prisutnosti izjavio: „Ovaj čovjek, Osman-baša, drži moju ženu Petkanu u svojoj kući i odbija je vratiti iako sam ga zamolio. Osim toga, pokušava je nagovoriti da se rastane od mene. Tako je skriva u svojoj kući i ne ženi se njome. Molim sud da ispita optuženog o ovoj stvari i da zabilježi njegov odgovor.“ Poslije Ilijine izjave, spomenuti Osman pozvan je pred sud [kako bi dao izjavu o optužbi]. Osman je priznao da tužitelj govori istinu i doveo je spomenutu nemuslimanku Petkanu pred sud i vratio je njezinu mužu Iliji.

Turski izvori 2, str. 119

❓ Što možeš zaključiti o položaju žene u tom društvu? Zbog čega Petkanu nitko ništa nije pitao? Što misliš, što bi ona rekla da je mogla sama birati? Je li zaštita podanika (raje) bila samo mrtvo slovo na papiru?

II-15. Kadijina presuda u sporu između jednoga muslimana i jednoga kršćanina (Vidin, 1700.)

Ivan, sin Nikolin iz grada Vidina, Karamanski okrug, pojavio se pred svetim sudom u prisutnosti brijača, usta-Jumera, sina Alijeva. Podignuo je tužbu protiv njega zbog sljedećeg razloga: Ivan je naslijedio vinograd od 3/4 jutra u okrugu Kozlovec, koji graniči s vinogradima sljedećih ljudi: Manuša, Jovana pekara, Nikole, i s državnom cestom. Spomenuti Jumer otuđio je vinograd.

Tijekom ispitivanja Jumer je izjavio da je prije nekog vremena kupio sporni vinograd, koji graniči s vinogradima istih tih ljudi, i to za 15 groša⁴⁷ od državnog službenika kao državno dobro bez vlasnika. Poslije smrti prijašnjeg vlasnika, Ivana Simičijate, koji je

⁴⁷ Groš (gurush), osmanski naziv za velike srebrnjake (talire). Budući da su se dugo rabili groševi kovani u raznim europskim zemljama u kasnom 17. stoljeću, Osmanlije su počele kovati vlastiti groš, koji je kasnije postao obračunska jedinica, jednaka vrijednosti od 40 para i 120 akči.

umro bez nasljednika, vinograd je postao državno vlasništvo. Nikola je prigovorio da to što je Jumer rekao nije istina i pozvao je dva svjedoka, koji su potvrdili da vinograd doista pripada njemu. Potom je sud zapovjedio optuženom da pozove svjedoke koji će potvrditi njegov iskaz i za to mu je odredio rok. Kako Jumer nije uspio pronaći svjedoke u određenom roku, sud je predložio da pod zakletvom izjavi da je zaista kupio vinograd kao dobro bez vlasnika. Jumer se složio i zakleo se u Boga. Na osnovi toga sud je naložio Ivanu da obustavi sve daljnje zakonske postupke glede vinograda.

Georgieva, Tzanev, str. 293

 Da si ti kadija, kako bi presudio/presudila u ovom slučaju?

Je li kadija doista povjerovao Jumerovoj zakletvi, ili je sve bilo namješteno? Što znaš o običaju zaklinjanja u srednjovjekovnom pravu?

Jesu li kadije uvijek štitili muslimane od nemuslimana (raje)?

Jesu li kadije uvijek donosili pravedne presude? Obrazloži svoje mišljenje služeći se dvama navedenim tekstovima.

II-16. Zajednica na otoku Mikonos odlučuje protjerati kadiju (1710.)

Godina 1710., 9. rujna, Mikonos

Mi, dolje potpisani članovi zajednice Mikonos, vidjeli smo nevolje i metež koje je naš otok pretrpio od poštovanog glavnog suca koji nas na svaki način nastoji okriviti, i s obzirom na sve klevete i sve ono što namjerava učiniti, okupili smo se, mladi i stari, svećenici i narod i cijela pastva Crkve naše svete Bogorodice, zaštitnice ovoga otoka, smatramo opravdanim da se spomenuti sudac udalji s otoka kako bi se okončali skandali i nevolje; a cijela zajednica obećava da će, ako bi netko imao štete od ovoga, braniti i podržati

toga čovjeka pred svakim sudom, što i potvrđujemo svojim potpisima.

[Potpisi]

Zerlentou, str. 67-68

 Procijeni rizik kojim su se stanovnici Mikonosa možda doveli u opasan položaj time što su se pobunili protiv kadije. Koji su stavovi stanovnika Mikonosa?

II-17. Presuda protiv kocabaši Todorakija iz Samakocuka (1762.)

Presuda zamjenika suca [*naiba*] okruga [*nahije*] Midye: Nakon što se predstavio, i nakon što se pokazalo da ima pravo ubiranja cizije (glavarine) za Istanbul i okolne podređene okruge, hadži-Ibrahim nam je ispričao kako je u Midijskom okrugu, koji pripada jednom od tih okolnih okruga, u selu Samakocuk, koje pripada Midijskom okrugu [*nahiji*], stanoviti zimija (podanik nemusliman) imenom Todoraki, koji je kocabaša za zaštićene podanike (nemuslimane, raju) ovoga sela, okupio oko sebe više od sto i pedeset ljudi i rekao: mi podanici Samakocuka nećemo prihvatiti pozive za ciziju, nećemo dopustiti da kročiš u naše selo, pa je još i tvrdoglavo pružao otpor, i čak je išao tako daleko da je udario stražare koji su pratili spomenutog tužioca, i ostajao uporan u pobuni, zbog čega su prihodi za državnu kasu samo djelomice i nepotpuno prikupljeni. On [Hadži-Ibrahim] me je zamolio da izdam carsku zapovijed kojom će se prije spomenuti podanik (zimija) osuditi na veslanje na galiji sve dok se ne popravi. Neka ovo bude moja pisana zapovijed: ako iznova pokuša ometati plaćanje poreza koje nalaže Sveti zakon [šerijat], neka silom bude doveden pred moj Carski sud [tj. u Istanbul] i potom bačen na galiju kako bi istinski bio kažnjen.

Kal'a, str. 177

Imaj u vidu da se spahija nije žalio kadiji nego izravno Carskom savjetu u Istanbulu.

Kako su se stanovnici Samakocuka odupirali utjerivačima poreza? Kakav je bio sultanov stav spram tog pitanja? Je li Todoraki imao izgleda izbjeći kaznu?

II-18. Osmanska povelja kojom se štite samostani u Bosni (1785.)

Pašina bujrunčija [vrsta Osmanske povelje] vama, gospodo kadije, koji se nalazite u pokrajini Bosni, vama, zapovjednici, i vama, sakupljači poreza, daje se na znanje na koji su način redovnici triju samostana [Kreševo, Fojnica i Kraljeva Sutjeska] slobodni i izuzeti od bilo kakva javnog poreza, snagom uzvišene povelje i plemenitih fermana koji se nalaze u njihovim rukama. Vi nikad ne

Ile. Pokrajine i vazalne države

II-19. Nagodba o statusu Dubrovnika, potvrđena i ahidnamom Murata III. (1575.)

[...] Svojevremeno je knezovima i vlasteli Dubrovnika, zbog poslušnosti i pokornosti, odanosti i časti koju su pokazali u vrijeme mojih pokojnih veličanstvenih predaka, neka Bog osvijetli dokaze [njihove veličine], dodijeljena povelja.

[...]

Svake godine će, u skladu sa starim običajem, poslati dvanaest tisuća pet stotina zlatnika [*filori*], koje su odvajkada slali našem Dvoru, sjedištu slave, putem svojih poslanika.

Više poreza [*harača*] od navedenih 12.500 zlatnika neće se tražiti. Moji namjesnici [sandžakbegovi], službenici [subaše], timarnici,

smijete dopustiti da ih netko, suprotno gore spomenutoj uzvišenoj povelji i drugim plemenitim ispravama, zlostavlja ili uznemiruje traženjem poreza, bilo u njihovim samostanima, a isto tako i kad se nalaze u odgovarajućim zaseocima, selima ili nuriama pokrajine Bosne, bili oni na cesti ili u svojem stanu. Vi ćete ih prema odredbi plemenitog fermana zaštićivati i braniti u svakom susretu i postupat ćete prema sadržaju ove bujrunčije, čuvajući se, što više možete, da učinite nešto protivno ovome. Tako zapovijedam.

Benić, str. 303

Potkraj 18. stoljeća, kada je središnja vlast u provincijama već bila slabija, podanici su od lokalnih vlasti često tražili posebne povelje.

Usporedi povlastice navedene u tekstovima II-13. i II-18.

ukratko, svi koji stoje u sjeni moje moći, neće činiti nažao njihovoj zemlji i posjedima, njihovim tvrđavama i njima samima. Isto kao što su njihov grad i zemlja i ranije bili sigurni i šticeći, tako će biti sigurni i zaštićeni i nadalje. Iz susjednih zemalja svatko, bio neprijatelj ili prijatelj, kopnom ili morem, smije doći u njihov grad i otići iz njega; nitko to ne smije zabraniti niti se miješati u to. Njihovi trgovci smiju trgovati u mojim zemljama koje su pod [Božjom] zaštitom; mogu dolaziti i odlaziti. Nitko se ne smije miješati u ono što im pripada (stvari, životinje i druga dobra), niti ih ometati. I ne smiju im naplaćivati cestarinu.

Biegman, str. 56-57

❓ Koje je obveze imao vazalni Dubrovnik? Što misliš o posebnim odredbama vezanima za trgovinu i trgovce? Jesu li one koristile samo Dubrovčanima ili su i Osmanlije imale neke koristi od toga?

II-20. Ahidnama⁴⁸ Ahmeda I. za Transilvaniju (1614.)

Obećavam i zaklinjem se [...]: dokle god spomenuti knez [beg] i vojni zapovjednici i drugi velikodostojnici Gornje Ugarske budu podanici moje Visoke porte, i to iskreno, s vjerom i čašću, prijatelji mojih prijatelja i neprijatelji mojih neprijatelja, dokle god budu djelovali zajedno i u dogovoru sa spomenutim Bethlenom Gabrielom⁴⁹ i trudili se otjerati i satrti neprijatelja koji bi s bilo koje strane mogao napasti Transilvaniju, te, da bi dokazali da su odani i pokorni, pošalju ove godine, svojom voljom i složno, svoje darove [*peskes*] mojoj Carskoj Porti, prema bogatstvu i mogućnostima koje ima njihova zemlja.

Do tada ću ih, zauzvrat, štiti na svaki način od njihovih neprijatelja, kad god se ukaže potreba za mojom pomoći i potporom; sve tvrđave i gradovi, kao i sve zemlje u njihovu posjedu ostat će, odsad pa nadalje, u njihovim rukama, i u to se neće miješati apsolutno nitko: nijedan glavni upravitelj [*beglerbeg*] ni upravitelj [*beg*] koji mi služi, niti vrhovni zapovjednik [*serasker*] moje vojske.

Njihovi se običaji, poredak, pravila i vjera ni na koji način neće mijenjati, kao ni običaji koje njeguju stoljećima; nitko se ne treba miješati u to niti im činiti našao, nego ih ostaviti da žive mirno pod okriljem pravde. [...]

A od spomenute zemlje nećemo tražiti veće poreze no što su ovi dosadašnji.

Gemil, str. 165

48 U praksi osmanske države, ahidnama je povelja koju sultan izdaje nemuslimanskoj državi s kojom je sklopio mir. Nju nisu dobivale samo „klasične“ vazalne države, nego i Mletačka Republika, Poljska i druge. Osmanlije su dugo izbjegavale praksu formalnih bilateralnih ugovora, izdanih i potpisanih od obje ugovorne strane; međutim, i o odredbama ahidname obje su se strane dogovarale prije nego što bi potpisale formalni dokument.

49 Knez Transilvanije 1613.–1629.

50 Bojar je bila i titula uglednika i naziv službe.

❓ Kakve je obveze imala vazalna država?

Komentiraj uvjet „dokle god su prijatelji mojih prijatelja i neprijatelji mojih neprijatelja“.

II-21. Autonomija Moldavije (1716.)

Moldavski kneževi bili su lišeni prava objave rata, sklapanja mira, potpisivanja ugovora, slanja glasnika kneževima susjednih zemalja u vezi s državnim poslovima, iako im je bila dana puna sloboda i gotovo iste ovlasti donošenja zakona kao i nekad, izricanja kazne, uzdizanja nekoga do položaja bojara⁵⁰ ili oduzimanja te počasti, nametanja poreza i čak imenovanja biskupa, i još sličnih ovlasti. A vlast kneza nije se protezala samo na uglednike i stanovnike Moldavije, nego i na turske trgovce i druge ljude raznih staleža sve dok borave na njegovu teritoriju: njihov život i smrt u njegovim su rukama [...], svi civilni i vojni velikodostojnici u njegovoj su milosti: on daje onima koji su mu dragi, uzima od onih koji mu se ne sviđaju. A u tom činu davanja, knez se ne mora obazirati ni na kakva pravila. [...] Knez ima istu vlast ne samo nad pripadnicima nižega svećenstva nego i nad mitropolitima, biskupima, arhimandritima, opatima [*egumens*] i svim pripadnicima crkve ako su bili nepravedni ili činili nešto što šteti narodu ili bi kovali zavjere protiv kneza ili države. Knez ih tada može, bez ikakvih prepreka i bez suglasnosti konstantinopolskog patrijarha, ukloniti s položaja – u crkvi, ali ne i u svećenstvu – i čak ih može, ako prilike to nalažu, kazniti smrću [...]. Pa ipak, on nema isto tako veliku moć nad imutkom stanovnika Moldavije. Istina je da se, bez obzira na visinu poreza koje je na-

metnuo zemlji, nitko nije mogao oduprijeti njegovim zapovijedima ili pokazati neposluš, a da se ne dovede u opasnost da izgubi glavu; međutim, i on sam je, sa svoje strane, prisiljen prijaviti osmanskom dvoru što je prikupio. Premda mu nitko nije mogao suditi, ako bi ga netko potkazao velikom veziru za prolijevanje krvi nevinih, ipak bi se našao u velikoj nevolji ako bi se cijela zemlja žalila na previsoke poreze. I ako bi se pokazalo da je kriv, bio bi kažnjen izgonom ili bi mu sva imovina bila konfiscirana, budući da knez može biti osuđen na smrt samo ako povede bunu ili ako odbije platiti godišnji harač. Međutim, ni ova zabrana nije tako stroga da je narod ne bi zanemarivao. Zapravo, ako se knez darovima umilio veziru i njegovu zamjeniku [*kethüda*], rizničaru [*defterdar*] i drugima koji imaju poseban utjecaj na cara, nije morao strepiti od pritužbi bojarā ili čak čitave zemlje, budući da ne postoji ta stvar koju branitelj ne bi mogao obraniti pred turskim sudom samo ako su mu ruke pune darova. Stoga, koliko god turska tiranija nad Moldavijom bila teška, ipak njezin knez može činiti što god mu je volja, a da se ničeg ne mora plašiti: nijedan građanin ne može se oduprijeti njegovoj volji a da ne bude kažnjen.

Cantemir 1973, str. 127-128

Dimitrie Cantemir (1673.-1723.) u dva je navrata bio moldavski knez (1693. i 1710.-1711.), a nakon neuspješne pobune protiv Osmanlija 1711. pobjegao je u Rusiju. Budući da je veći dio mladosti proveo u Istanbulu, postao je jedan od najvećih europskih poznavalaca Osmanskog Carstva i napisao je, među ostalim radovima, povijest Osmanskog Carstva te jednu raspravu o muslimanskoj vjeri. Opis Moldavije napisao je na latinskom, budući da je to djelo bilo namijenjeno zapadnoj publici.

Sláže li se Dimitrie Cantemir ili kritizira proširenje ovlaštenja unutar kneževine moldavskih kneževa?

Ocijeni koje su dobre, a koje loše strane života u vazalnoj državi, u usporedbi sa životom u "običnoj" osmanskoj provinciji. Pokušaj odrediti specifične okolnosti za različite društvene skupine.

II-22. Francuski putnik Flachet o posebnom statusu vlaških kneževa (1741.)

U Bukureštu sam primijetio nešto što mi je izgledalo vrlo čudno. Iako sultan raspolaže ovom kneževinom po svojoj milosti, Turci ovdje nemaju nijednu džamiju i nisu pod kneževom vlašću. Oni samo priznaju vlast sultanova „namjesnika“, i jedini ih on ima pravo kazniti. Pa ipak, stvari stoje drugačije s Rumunjima, Grcima i drugim kršćanima: vojvoda ili „gospodar“ Vlaške može despotski upravljati njihovim životom i imetkom, ako se njegove mjere i odluke ne kose sa sultanovima, budući da on posve ovisi o njemu, i svaki put kada zakasni s dankom koji duguje Porti ili pak ne ispuni svoje obveze prema njoj, mora biti spreman na svrgnuće s prijestolja ili možda čak i na to da ostane bez glave. On je više namjesnik nego što je vladar. Vojvoda Constantin [Mavrocordat]⁵¹ zaslužio je bolju sudbinu; sve bi zemlje bile sretno kada bi imale takvog vladara.

Călători, IX, str. 257

Kakva su ograničenja vrijedila za Osmanlije u vazalnim državama?

Usporedi izvore iz ovoga odjeljka s izvorima iz odjeljka I-8.

⁵¹ Constantin Mavrocordat (1711.-1769.) bio je jedan od najistaknutijih predstavnika pravoslavne grčke elite u Konstantinopolu, takozvanih Fanariota, u 18. stoljeću. Između 1730. i 1769. vladao je Vlaškom šest, a Moldavijom četiri puta. Izuzetno obrazovan, ukinuo je kmetstvo i poduzeo mnoge druge reforme u duhu prosvijećenog apsolutizma

Tablica 2: Tipologija teritorijalne uprave u Osmanskom Carstvu (16. stoljeće)**A. „Osnovne“ osmanske pokrajine (ejaleti, zvani također i *live* ili *vilajeti*)**

- njome upravlja vrhovni upravitelj (beglerbeg)
- dijele se na nekoliko sandžaka kojima upravlja sandžakbeg, a koje, opet, čine nekoliko kaza, kojima upravljaju kadije
- veći je dio zemlje podijeljen putem timara (feuda)
- primjeri: Anadolija, Rumelija, Budim, Cipar i dr.
- posebne okolnosti: manje regije i zajednice koje uživaju posebne povlastice ili lokalnu samostalnost (primjeri: samostani na Atosu i Sinaju, nekoliko planinskih ili otočnih zajednica u Crnoj Gori, Albaniji, Grčkoj i dr.)

B. Osmanske pokrajine „drugog pojasa“

- općenito, *ejaleti* kojima upravljaju glavni upravitelji koje imenuje sultan
- uglavnom organizirane u skladu s posebnom financijskom regulacijom (sustav *salyane*; samo djelomice integrirane u sustav feuda ili sasvim izvan njega)
- primjeri: Egipat, Bagdad, Basra, Tunis, Jemen i dr.
- posebne okolnosti: rijetko kada u *ejaletima*, češće na razini *sandžaka*, vlast se mogla i naslijediti (primjeri: Lahsa, Adana pod obitelji Ramazan-oğullari, nekoliko kurdskih sandžaka; Vidin u 15. i 16. stoljeću pod obitelji Mihaloğlu i dr.).

C. Muslimanske vazalne države

- države koje su priznale osmansku vlast ali su zadržale svoju tradicionalnu organizaciju; ipak, sultan je imao udio u imenovanju njihovih vladara
- uglavnom su imale velik politički, vojni i/ili simbolički značaj za Osmansko Carstvo, i dobivale su financijsku pomoć u raznim oblicima
- primjeri: Krimski hanat, Šerifat u Meki i dr.
- posebne okolnosti: 1590.-1603. i Perzija je plaćala danak Osmanskom Carstvu, ali nije trajno bila njegov vazal.

D. Kršćanske vazalne države

- države koje su priznale osmansku vlast, plaćale sultanu danak, prilagođavale se osmanskoj politici, ali su sačuvale autonomiju i tradicionalne kršćanske institucije (tj. nisu morale prihvatiti muslimanski/osmanski zakon)
- primjer: Dubrovnik, Vlaška, Moldavija, Transilvanija, Gruzija, Hios (do 1566. godine) i dr.
- posebne okolnosti: neke kršćanske države plaćale su danak ili samo za dio teritorija (na primjer, Venecija za Cipar 1517.-1570.; Habsburgovci za Gornju Mađarsku 1533.-1593.) ili kao „zaštitu“, kako ne bi bile pljačkane (na primjer, Poljska i Litva plaća Krimskom hanatu, a povremeno i Osmanlija-ma), ali su zadržale političku neovisnost